

Den högre utbildningen och företagens kompetensförsörjning

Av Lars Niklasson

Företagens kompetensförsörjning

Rapport nr 3 april 2012

Innehållsförteckning

1. UTGÅNGSPUNKTER	5
2. INNOVATIVA LÄROSÄTEN	7
3. LINKÖPINGS UNIVERSITET.....	11
4. HÖGSKOLAN I JÖNKÖPING	15
5. SAMVERKAN MED NÄRINGSLIVET	19
6. NATIONELLA INITIATIV	21
7. POLITISK STYRNING	23
8. AVSLUTANDE DISKUSSION	27
INTERVJUER	31
REFERENSER	33
BILAGA: FRÅGOR SOM UNDERLAG FÖR INTERVJUER	35

1. Utgångspunkter

SVERIGE ÄR SEDAN LÄNGE PÅ VÄG IN I ETT KUNSKAPSSAMHÄLLE, där utbildning och kompetens har stor betydelse för individer, företag och offentlig verksamhet. I en globaliserad värld blir kunskap viktig, både för att skapa konkurrensfördelar och för att företag och individer ska kunna ha ett givande utbyte med motsvarigheter i andra länder. Redan idag är många företag globala snarare än svenska. Många studenter läser utomlands och skaffar sig en global utbildning snarare än en svensk utbildning, men fortfarande är det viktigt att diskutera den svenska högre utbildningen och dess bidrag till de svenska företagens kompetensförsörjning. Relationen är en grund för utbildningssystemens utveckling även när svenska lärosäten har ambitionen att locka utländska studenter till Sverige, oavsett var de senare kommer att arbeta. En bra relation mellan svenska företag och universitet är av stort värde även i det globala kunskapssamhället, både för företagen och för universiteten.

I det här sammanhanget ligger fokus på ekonomutbildningar och ingenjörsutbildningar vid två lärosäten som är valda för att de uppfattas som innovativa: Högskolan i Jönköping och Linköpings universitet. Syftet med den här studien är att inleda en analys av den politiska styrningens betydelse för hur utbildningsanordnare utvecklar sin verksamhet så att företagets kompetensförsörjning blir bättre. Jönköping och Linköping har haft stort intresse av att tänka nytt. Utifrån dessa lärosäten kan man diskutera hinder och drivkrafter för dem som vill förändra utbildningssektorn för att på så sätt få en bild av vad som eventuellt begränsar dynamiken i systemet. Det kan finnas andra hinder (eller andra värden att slå vakt om) vid lärosäten som inte är lika innovativa, vilket är intressant för den större frågan om hur utbildningssystemet i stort fungerar. Avgränsningen här är att rikta fokus mot några av dem som går i spetsen för en förnyelse.

Först sätts frågan in i ett större sammanhang. Därefter ges en översiktlig beskrivning av hur lärosätena arbetat och slutligen diskuteras faktorer som påverkar arbetet, varav den politiska styrningen är en viktig faktor. Ambitionen är att uppmärksamma andra drivkrafter till förändring och se hur de samspelar med den politiska styrningen. En historisk översikt över lärosätenas verksamhet visar framför allt goda exempel på nytänkande, men studien kan inte ge den fulla bilden av intern debatt eller alternativ som inte genomförts etc.

Studien bygger på intervjuer med företrädare för de två lärosätena och på kompletterande material i form av översikter över lärosätenas historia mm. Det betyder att det är lärosätenas tolkning av näringslivets kompetensbehov som är utgångspunkten. I båda fallen handlar det om lärosäten som lagt stor vikt vid näringslivets behov och som har ansträngt sig att få information från företag och andra (bland annat från amerikanska universitet!) om vilken kompetens företagen behöver. Det har inte varit möjligt att undersöka i vilken utsträckning företagen verkligen varit nöjda eller om det finns olika uppfattningar bland företagen i dessa frågor. Det har inte heller varit möjligt att undersöka hur det har gått i yrkeslivet för de studenter som utbildats i de berörda utbildningarna eller om det skiljer sig på ett signifikant sätt från studenter med utbildning vid ett annat lärosäte. Det finns med andra ord ett stort antal variabler som bör beaktas om man vill ge ett heltäckande svar på frågan om hur den högre utbildningen tillgodoser företagens kompetensbehov. Jag begränsar mig till den mindre (men grundläggande) frågan om hur innovativa lärosäten agerar för att utveckla sin verksamhet.

2. Innovativa lärosäten

TEMAT FÖR STUDIEN är med andra ord vad som gör universitet innovativa och lyhörda för avnämarnas (företagens) behov. Det finns en viss forskning om detta, särskilt i USA. En tidig klassiker var Arthur Levines "Why innovation fails?" från 1980, som undersökte vad som får innovativa lösningar att överleva vid amerikanska universitet. I korthet var svaret att det berodde på hur utmanande de nya lösningarna var för moderorganisationen, mätt i termer av vinster och överensstämmelse med rådande värderingar. Som svensk noterar man att många av exemplen från 70-talet handlade om att inrätta nya enheter inom lärosätena där man experimenterade med nya undervisningsformer mm. Det fanns ett stort utrymme att göra annorlunda. Det fanns med andra ord ingen föreställning om att systemet skulle vara likformigt, varken hos lärarna, universitetsledningarna, reglerarna eller avnämarna. Dessutom noterar man att även svenskar fungerade som eldsjälar vid de amerikanska universiteten (Martin Meyerson).

I Sverige fördes det en omfattande debatt i slutet av 80-talet och början av 90-talet om hur den högre utbildningen borde utvecklas. Redan 1977 gjorde Barbro Berg och Bertil Östergren en studie av "Utbildningsplanering för förnyelse" – ett slags innovationsstudie i dåtidens språkdräkt – för den dåvarande centrala myndigheten UHÄ. Samma UHÄ gav 1983 ut en antologi med debattartiklar på temat "Kunskap för framtiden". En annan viktig skrift var "företagsdoktorn" Ulf af Trolles omfattande analys "Mot en internationellt konkurrenskraftig akademisk utbildning" 1990. Under 90-talet gav Industriförbundet ut en serie skrifter med ett näringslivsperspektiv på den högre utbildningens förnyelsebehov. Civilingenjörsförbundet var utgivare av en serie skrifter som på olika sätt kretsade kring frågan om vad en ingenjör bör vara, vilket är en kärna i diskussionen om ingenjörsutbildningarnas nytta för näringslivet. En viktig offentlig utredning med liknande tema var den som kallades "NyIn" (nedan).

Symptomatiskt nog handlade debatten mer om vad som borde förändras än hur det borde göras och hur man får lärosätena själva att utveckla sin verksamhet så att den blir bättre för avnämarna (vilket inte betyder att man alltid bör göra det som en avnämare vill). Det var som om man antog att lösningarna kan och bör beslutas uppifrån för att sedan genomföras ute/nere i utbildningssektorn.

Ett intressant tidigt exempel på stöd till förnyelsearbetet var inrättandet av Högskolans grundutbildningsråd 1990. Rådet var centralt placerat men stödde lokalt utvecklingsarbete. En tanke var att härma forskningsrådets arbetsätt för att på det sättet höja statusen i det pedagogiska utvecklingsarbetet. En vanlig uppfattning var att det var just statusen som var problemet, inte hindren mot att göra annorlunda eller de förhållandevis svaga signalerna från omvärlden om hur utbildningen borde vara.

Högskolesektorn var i stor utsträckning centralstyrd fram till 1993. Utbildningsprogrammen var enhetliga och fastställdes av den centrala myndigheten UHÄ. Samtidigt fanns det ett visst utrymme att påverka genomförandet lokalt. Kritiken var omfattande mot centralstyrningen, men även en sådan styrmodell har sina poänger. En möjlig styrka är att personer med utvecklingsintresse kan samlas nationellt och kan få genomslag i hela systemet för sina idéer. Under goda omständigheter kan det vara en tillgång, särskilt för företagens organisationer, som får en ingång till högskolesystemet i stort.

Högskolereformen 1993 byggde på en insikt hos många aktörer i systemet att centralplaneringen snarare ledde till kortsiktighet och till fel sorts skillnader mellan lärosätena. De gjorde ofta samma saker men med olika förutsättningar (istället för olika saker men med samma förutsättningar). Bland annat var det stora skillnader i ersättningen per student till ingenjörsutbildningarna, vilket var en följd av att rektorerna varit olika framgångsrika i att bedriva lobbying mot utbildningsdepartementet. De bärande idéerna 1993 var att ge lika förutsättningar och att öppna för nytänkande genom att föra ner beslutsmakt till lärosätena. En central fråga var hur man skulle skapa dynamik i en sektor som tidigare varit centralstyrd. Lösningen var att skapa konkurrens om studenterna och att öka insynen i verksamheten. Studentpengen var ett sätt att skapa en marknadslignande situation medan Kanslersämbetet inrättades för att driva på utvecklingen genom att "granska för att främja" (Niklasson 1996a, 1996b).

Den inbyggda konkurrensen i det nya anslagssystemet liknade de mekanismer som används i fördelningen av forskningsmedel. Idén att konkurrens driver upp kvaliteten är djupt rotad

i forskningssammanhang och i tillsättningen av tjänster, men hade inte tillämpats i utbildningssammanhang. Därför var det en viktig fråga om systemet skulle leda till diversifiering eller likformighet. Båda alternativen kan vara rationella för lärosäten när det är oklart vad studenter och arbetsgivare efterfrågar och om de nya spelreglerna skulle bli bestående. För en enskild lärare kan det vara mycket oklart hur man bör bete sig, vad som är "rätt" att göra och (tillspetsat) om man kommer att bli belönad eller bestraffad om man tar initiativ. Debatten kom främst att handla om risken att den utökade kvalitetsgranskningen skulle få en konserverande effekt. Frågan debatterades internationellt och några av de ledande personerna framträdde på en konferens anordnad 1997 av Högskoleverket med den talande titeln "Quality assurance as support for processes of innovation". Kunde granskningen driva på utvecklingsarbetet och diversifieringen?

En övergripande systemanalys gjordes år 2000 av ekonomer vid Nutek, den dåvarande myndigheten för näringslivsutveckling (Landell, Gustafsson & Grannas 2000). Deras bild var att studenterna tar omvägar genom utbildningssystemet. Studietiderna var långa, bland annat för att studenterna kompletterade via Komvux. För samhället (skattebetalarna) blir det en kostnad att utbildningen tar onödigt lång tid och att det blir en kortare period av yrkesverksamhet för dessa personer. Det kan vara en förlust för individen, men för vissa studenter var det lönsamt att vänta med högre studier och att läsa längre. Det kan också vara så att man blir bättre i sitt yrke om man skaffat sig mer arbetslivserfarenhet först. Å andra sidan fann man i studien att det var otydliga signaler till individerna om att det lönar sig att utbilda sig. Det kan vara de svaga belöningarna som leder till omvägar i utbildningssystemet, vilket skapar onödig ineffektivitet i ett offentligfinansierat system.

I en skrift vid samma tid, av Industriförbundet och Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF), lyfte man fram att det behövs incitament för att utveckla lärosätenas roll i näringslivets kompetensutveckling. Ekonomiska styrmedel, inklusive studieavgifter, skulle öka intresset hos utbildningsanordnarna för fort- och vidareutbildning. Författarna föreslog att det skulle inrättas särskilda utbildningsbolag vid varje lärosäte för att göra det lättare att möta näringslivets efterfrågan. Med andra ord ansåg man att universiteten var alldeles för trögrikliga. Som ett led i att förändra detta föreslogs bland annat en utvecklad utbytestjänstgöring mellan företag och akademi.

Belöningssystemen (incitamenten) är en nyckelfråga ur ett ekonomiskt perspektiv. Ekonomer ser individer och företag som "nyttomaximerare", dvs. att individer drivs av att göra det som

lönar sig. I ekonomers perspektiv drivs utvecklingen av individer (eldsjälar, entreprenörer) och det gäller för den som arrangerar systemet att skapa belöningar för nyttiga beteenden, så att eldsjälarna lyckas – och inte minst – att fler blir eldsjälar. Ofta belönas fel beteende till följd av att belöningsystemen vuxit fram oplanerat. Det kan vara resultatet av regelverk och arbetstidsavtal mm. som var för sig är rationella men som tillsammans ger otydliga signaler eller skapar belöningar för beteenden som inte leder till förnyelse och utveckling.

Det finns ett alternativt synsätt, som för enkelhets skull kan kallas sociologiskt. Sociologer ser individer och företag som normföljare och betonar att man ofta härmar andra eller gör det som andra tycker är rätt. Det finns normer i utbildningssystemet om att studenterna ska stå i centrum och att studenterna ska få jobb efter utbildningen. Universitet och högskolor ska samverka med det omgivande samhället. Men det finns också normer som delvis konkurrerar, om att verksamheten ska bygga på forskning och ett kritiskt förhållningssätt samt att universiteten ska fungera som myndigheter. På systemnivå finns det normer om att lärosäten bör profilera sig, men också om att utbildningen ska vara likvärdig. Normerna pekar åt olika håll men belöningarna kan förstärka vissa normer. Både normer och belöningar är viktiga för att göra lärosätena mer lyhörda för företagets behov av kompetensutveckling. Ett sätt att belysa rådande normer och belöningsystem är att studera två lärosäten som vill skilja sig från mängden: vad är/var möjligt att göra inom dessa två?

3. Linköpings Universitet

LINKÖPINGS UNIVERSITET HAR SINA RÖTTER i den flygtekniska utbildning som bedrevs inom SAAB i samarbete med KTH sedan 1948. 1963 startades en teknisk lärarutbildning ("teknologie magister") som bara fanns i Linköping och Örebro. Där bedrevs även annan utbildning som blev en del i den filial som Stockholms universitet inrättade 1967. 1969 startade civilingenjörsutbildningar och medicinsk utbildning (med koppling till Uppsala universitet), som slogs ihop med Stockholmsfilialen till en ny högskola 1970, upphöjd till universitet 1975 (Hallberg 2000).

Bakgrunden i Linköping var att det fanns behov att expandera ingenjörsutbildningarna. Det hade tidigare inrättats en teknisk högskola i Lund och då var det rimligt att välja en ort med högteknologisk industri på ett lagom avstånd från Stockholm och Göteborg, dvs. Västerås (ASEA) eller Linköping (SAAB). För andra lärosäten som velat växa senare har det varit svårare att hitta en nisch för expansion.

Den tekniska högskolan som inrättades i Lund 1961 uppfattades av många som allt för traditionell och lik KTH. Det fanns en opinion för att göra något annorlunda i Linköping 1969. En idé var att skapa ett program med en blandning av teknik och ekonomi, kallat industriell ekonomi (I-programmet). Många var skeptiska mot att studenterna skulle läsa "dubbelt" på samma tid, men programmet har blivit en stor framgång och en av de innovationer som satte Linköpings universitet på kartan. Idén kan enligt Ingemarsson ha funnits redan i den organisationskommitté som tillsattes för att organisera den nya verksamheten från 1969. En annan innovation var det så kallade Y-programmet, som kombinerade fysik med elektroteknik. Det skiljde sig från de befintliga fysikprogrammen genom att inte vara inriktat mot kärnkraftsindustrin, utan hade ett bredare tillämpningsområde, enligt Ingemarsson. Det kan

beskrivas som ett sätt att tillgodose kompetensbehoven inom andra delar av näringslivet.

Två viktiga omständigheter i Linköping var att det handlade om att skapa en ny verksamhet och att det fanns en bred uppfattning om att man borde göra något annorlunda, dvs det fanns både tillfälle och motiv att göra nytt. Ingemar Ingemarsson beskriver verksamheten under de första åren som att det fanns en stark entreprenörsanda och en stor handlingsfrihet eftersom organisationen var liten och platt. Redan från starten samlades verksamheten i få men stora institutioner istället för de traditionella ämnesinstitutionerna vid de äldre lärosätena, med en professor och några få ytterligare lärare. Dessutom hörde företagen av sig direkt och ville inleda samarbete med den nya tekniska högskolan.

Det var dock inte givet att den nya tekniska högskolan skulle överleva. 70-talet var en period då näringslivet, och därmed civilingenjörsutbildningarna, var impopulära. Antalet sökande gick ner, vilket skapade ytterligare press på verksamheten.

1975 startades ett civilingenjörsprogram i datateknik, vilket var unikt och möttes med stor skepsis; var data verkligen någonting att satsa på? Från 80-talet skedde en expansion som har lett till att de tekniska utbildningarna i Linköping har en topposition i landet. Det är svårt att peka på enstaka faktorer bakom den utvecklingen.

Det har startats många nya program, delvis för att utveckla gamla program, exempelvis ett program i design och produktutveckling, som kan ses som en förnyelse av programmet i maskinteknik. Studieriktningar har brutits ut och blivit egna program, bland annat i medicinsk teknik, där man hade gemensamma fakultetsmöten mellan den medicinska och den tekniska fakulteten, vilket underlättade samarbetet. Ett nytt tillfälle att starta ny och annorlunda verksamhet var när Campus Norrköping startade i slutet av 90-talet som en ny lokalisering inom Linköpings universitet.

En intressant detalj är att det bara är ett program (IT) inom den tekniska högskolan som har arbetat med en annorlunda pedagogik. Idéerna har inte smittat över till övriga civilingenjörsprogram. Här finns således en gräns för innovativiteten; det är svårare att förnya utbildningens former (pedagogik) än deras innehåll (programstruktur).

Utvecklingen av ekonomiprogrammen i Linköping gick också snabbt. Ett "vanligt" ekonomiprogram fanns från starten och redan 1975 inrättades ett internationellt ekonomiprogram

med språkutbildningar efter ett politiskt initiativ. Även bland ekonomerna fanns det en nybyggarganda, där studenterna hade stort inflytande över den framväxande högskolan. Det var en ung lärarkår, där flera av ekonomerna var doktorander på den tekniska högskolan.

På 80-talet infördes praktik i utbildningarna, vilket sågs som en viktig kvalitetshöjning för studenterna och som ett alternativ till den mer analytiska träningen i att skriva en kandidatuppsats. Under utbildningen träffar alla studenter 2-3 företag i sina kurser. Däremot tror man att det skulle vara svårt att införa ett system med fadderföretag för varje student eftersom det finns förhållandevis få småföretag i Östergötland.

Idag finns det två grundläggande ekonomiprogram i Linköping, ett vanligt och ett internationellt, samt knappt tio mastersprogram i företagsekonomi och nationalekonomi. De två nivåerna är integrerade så att studenterna antas till fyraåriga program, där man kan få en grundexamen efter tre år. Kvaliteten i utbildningen mäter man bland annat genom att följa upp studenterna efter tre år och undersöka om de har jobb som de utbildats för, vilket de har.

En pedagogisk idé har varit att blanda kurserna i programmen snarare än att låta studenterna läsa hela terminer av olika ämnen. Endast i Göteborg har man valt den en liknande organisering av utbildningen. Det finns ett mått av nytänkande i Linköping och likheter mellan ekonomutbildningarna i Linköping och Jönköping, men Staffan Hård af Segerstad och Peter Gustavsson noterar att den internationella handelshögskolan i Jönköping är mer konsekvent och har drivit sina grundidéer längre, t.ex. genom att erbjuda hela utbildningar på engelska (nedan).

Ekonomer och tekniker samverkade i Linköping över fakultetsgränserna eftersom det fanns ekonomiämnen inom både filosofisk och teknisk fakultet. Universitetet är fortfarande en matrisorganisation, där de två fakulteternas program beställer kurser från båda fakulteternas "ekonomiämnen" (som finns inom samma storinstitution). Exempelvis anlitar ekonomiprogrammen avdelningen för industriell marknadsföring, som hör till den tekniska fakulteten. Ämnena samarbetar och ser sig inte som konkurrenter. Ekonomiprogrammen ser sig inte heller som konkurrenter med I-programmet på tekniska högskolan, trots att vissa studenter är målgrupp för båda programmen.

Som utomstående kan man notera att det inte är självklart att samarbete ska dominera. Ett alternativ skulle vara att organisera sig i olika enheter för att konkurrera mer (jfr. Jönköping

nedan), istället för i en matrisorganisation. Nu betonar man att istället att man kompletterar varandra. En bidragande orsak till att man inte konkurrerar kan vara att man tävlar på olika villkor, eftersom det finns en väsentlig skillnad i anslagsnivå, där kurser inom den tekniska fakulteten (t.ex. I-programmet) ersätts med mer än dubbelt så mycket pengar som kurser inom den filosofiska fakulteten (t.ex. ekonomiprogrammet).

Skillnaden i anslagsnivå innebär naturligtvis en begränsning av de billigare kurserna men också en begränsning av möjligheterna att omstrukturera och utnyttja synergier mellan de två fakultetsområdena. "Prislapparna" är i praktiken en barriär för vissa typer av nytänkande.

Nils-Holger Areskog har beskrivit hur det gick till när de medicinska utbildningarna formades. Även här fanns det en idé att göra annorlunda. Areskog beskriver dramatiskt en skogs promenad i samband med en OECD-konferens där han pratade ihop sig med statssekreteraren i Utbildningsdepartementet och generaldirektören för Socialstyrelsen, som är tillsynsmyndighet inom vårdområdet. Enligt Areskog handlade det om att göra "bättre och billigare" än i Umeå, där den nya medicinska fakulteten blev traditionell och dyr. De höga potentaterna nappade på idéer om forskning och utbildning på tvären över befintliga organisationsindelningar. Exemplet visar att toppstyrning kan leda till diversifiering under goda omständigheter.

4. Högskolan i Jönköping

EKONOMUTBILDNINGEN I JÖNKÖPING STARTADE 1970 som en del i Göteborgs universitet. En egen högskola i Jönköping inrättades 1977 genom att den befintliga lärarutbildningen slogs ihop med den ekonomiska utbildningen och tillfördes en teknisk utbildning. Senare har landstingets vårdhögskola förts in i högskolan. Utrymmet för expansion var begränsat jämfört med Linköping ett decennium tidigare. 1977 fanns det universitetsfilialer i Växjö, Örebro och Karlstad. Dessutom inrättades högskolor i Skövde, Borås och Kalmar vid samma tid. I ett större närområde finns det högskolor även i Halmstad, Kristianstad och Karlskrona/Ronneby.

Ekonomutbildningen var liten och inriktad mot lokala behov. Den skilde sig inte mycket från utbudet vid andra mindre högskolor. Den tekniska utbildningen i Jönköping var från början en yrkesteknisk utbildning för träbranschen och således en direkt insats för att höja kompetensen i det lokala näringslivet. 1985 inleddes försöksverksamhet med en kort teknisk utbildning med stort potentiellt värde för näringslivet, nämligen en tvåårig påbyggnad på fyraårig teknisk gymnasieutbildning. Det var näringslivet som ville att staten skulle vara huvudman för påbyggnaden till en utbildning som kommunerna var huvudmän för. 1989 öppnade sig möjligheten att driva en något längre typ av ingenjörutbildning i form av utbildning till tvåårig högskoleingenjör, ibland kallad mellaningenjör. Inriktningarna i Jönköping var mot elektroteknik och data.

Gemensamt för de senare utvecklingsstegen var att det handlade om nya utbildningar som erbjöds i det nationella systemet och där Högskolan i Jönköping var snabb att erbjuda sig att genomföra verksamheten för att på så sätt bygga ut volymen och gradvis öka utbildningsnivån. Liksom i Linköping var det utbildningssektorns expansion som skapade möjligheter att göra mer och annorlunda.

Ekonomutbildningarna i Jönköping blev fyraåriga 1989 men förutsättningarna att förnya verksamheten ändrades helt när regeringen 1994 valde att göra Högskolan i Jönköping till en stiftelsehögskola samtidigt som samma sak gjordes med Chalmers i Göteborg. Då öppnade sig möjligheter till en väsentlig förstärkning och profilering av verksamheten. Idag har handelshögskolan nio mastersprogram.

Idéerna till en internationell handelshögskola i stiftelseform föddes i en analys som Länsstyrelsen i Jönköpings län beställde i slutet av 80-talet. Utredningen utfördes av bland andra Åke Andersson och Charlie Karlsson, som kände varandra från Högskolan i Karlstad. I utredningen argumenterade man för att en handelshögskola var en kostnadseffektiv lösning för att uppgradera kompetensen i näringslivet i Jönköpings län. Företagen i Gnosjö mm. var redan internationellt verksamma och behövde förstärka sin kompetens. Dessutom behövde kunskapsnivån hos befolkningen höjas för att förbättra utvecklingsmöjligheterna. Internationalisering var en viktig del av profilen. Önskan var att handelshögskolan skulle vara självständig för att inte begränsas i samma utsträckning som handelshögskolorna vid universiteten, enligt en rapport vid den här tiden från Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA).

Konceptet med en internationell handelshögskola utvecklades under de följande åren och presenterades för utbildningsministern. Det fanns starka idéer i Jönköping om hur man skulle skapa en god utbildning till nytta för studenter och företag. Det var den analytiska träningen med ett akademiskt djup som var central, men man ville även att studenterna skulle få en bred insikt i hur företag fungerar och träning i språk så att de kunde verka internationellt. Här var det EU:s tankar om fri rörlighet och en öppen arbetsmarknad som var inspiration, framhåller Charlie Karlsson. Det var också ett sätt att skaffa sig en egen profil, att synas på kartan.

Fadderföretag var viktiga för att ge studenterna en inblick i företagen. Alla studenter inom relevanta utbildningar har ett fadderföretag som man träffar fyra gånger (från början åtta gånger). Detta ersätter praktik eftersom man ansåg att det inte fanns tid till praktik i utbildningen.

Handelshögskolan byggde upp språkutbildningar och har stegvis byggt upp ett omfattande nätverk av universitet i andra länder som studenterna kan studera vid. Idag är Handelshögskolan ledande i Sverige, både i relativa och absoluta tal, med ca 200 partneruniversitet och 95 procent av studenterna läser minst en termin utomlands. När utbildningen var fyraårig läste många två eller tre terminer utomlands. Skolan har 62 betalande utländska studenter, vilket indikerar att utbildningen är känd och har ett gott rykte i länder utanför Europa. Nu

planeras ett utbildningsprogram där studenterna kan avlägga dubbla examina, både i Jönköping och vid ett amerikanskt universitet.

Handelshögskolan fick ett förhållandevis stort tillskott till sin forskningsfinansiering i samband med övergången till stiftelseform. Det har bland annat använts till att satsa på några (nya) forskningsnischer där man nu hör till de ledande i världen. Regeringen gav medel till satsningen, men det är handelshögskolan som har valt en innovativ strategi. Satsningen på entreprenörskapsforskning byggde bland annat på att det var ett växande forskningsområde, dvs. ett område där det var lättare för en ny verksamhet att komma fram. En av de första rekryteringarna var en ledande forskare inom området. Forskningen om familjeföretag har en mer slumpartad början, i form av ett samarbete med en lokal företagare som ville finansiera en sådan inriktning.

Den tekniska högskolan i Jönköping har utvecklats på liknande sätt men något långsammare och utan den särskilda förstärkning av forskningen som handelshögskolan fick. 1994 gjordes en lokal utredning om framtida ingenjörutbildning kring ett nytt ingenjörskoncept där det ingick företagskontakter och bredd i utbildningen (ledarskap, kommunikation). Man gjorde bedömningen att det var viktigt att lära ingenjörerna språk och att skriva och läsa skönlitteratur. Eldsjälar inom den tekniska högskolan drev detta efter förslag från företagen. Bland annat framförde de lokala företagen att deras ingenjörer måste kunna föra sig i affärsumgänge med partnerföretag i Tyskland, enligt Jörgen Birgersson.

Systemet med fadderföretag infördes parallellt inom den tekniska högskolan och handelshögskolan. Internationaliseringen drevs av båda. Den tekniska högskolan har nu 78 partneruniversitet, vilket är färre än handelshögskolan men bör snarare jämföras med den lägre nivå som är vanlig inom tekniska utbildningar. Den tekniska högskolan i Jönköping skickar ut lika många studenter som den mångdubbelt större utbildningen vid Chalmers. Kurser ges på engelska.

Kring 1995 gjordes en framtidsstudie som fick namnet "JTH 2005". Målet var att bli tredje bästa utbildning av högskoleingenjörer. Jönköpings tekniska högskola är nu störst efter KTH, vilket betyder att målet har överträffats.

1995 fick den tekniska högskolan möjlighet att göra den tvååriga ingenjörutbildningen treårig, vilket bland annat krävde omprioritering av resurser och nedläggning av YTH/träutbildningen. Den fortsatta expansionen låter självklar i efterhand, men det ger en mer kvalificerad

bild av svårigheterna att välja strategi att man var tvungen att lägga ner den utbildning som man började med och som var av stort värde för den lokala träbranschen. Olika näringslivsintressen stod mot varandra och man valde de intressen som gav långsiktiga utvecklingsmöjligheter för högskolan. Detta är ett av få exempel i den här undersökningen på att man har varit tvungen att välja bort något som haft ett stort värde. Träcentrum i Nässjö finns kvar, men nu som en del av Linköpings universitet.

1998 fick man rätt att utfärda magisterexamen. Tanken var att förlänga utbildningen från tre till fyra år, men man valde att förlänga till 4,5 år med inslag av andra ämnen inklusive ekonomi (i likhet med I-programmet). Den utbildning som nu ges liknar utbildningen av civilingenjörer, men för att få kalla sig civilingenjör (examensrätt) krävs en bredd inom fler områden. Ett mått på framgång är att man rekryterat allt fler studenter nationellt. De lokalt rekryterade studenterna utgör bara 38 procent.

Nästa mål för den tekniska högskolans utveckling var att bygga upp en egen forskarutbildning. Man bedrev redan forskning inom området gjuteriteknik, med bland annat ett särskilt forskningsinstitut som partner och de stora fordonstillverkarna som intressenter. Forskarutbildning bedrevs i samarbete med Chalmers så att doktorsexamina kunde utfärdas där. År 2000 inrättades en forskningsfond, där stat, kommun och landsting åtog sig att matcha näringslivets satsningar upp till tio miljoner kronor. Fonden fick ihop sammanlagt 30 miljoner. 2003 fick man av regeringen rätten att utfärda doktorsexamina inom ett avgränsat vetenskapsområde kallat industriell produktframtagning.

Utvecklingen har inte varit spikrak. Det har funnits perioder av kris när nya lärare inte har anammats de koncept som den tekniska högskolan arbetat efter. Det har krävts ett återkommande förankringsarbete för att få den växande organisationen att följa och utveckla högskolans strategi. Nu har man gjort en nystart med en utveckling av konceptet.

5. Samverkan med näringslivet

BÅDA LÄROSÄTENA HAR EN OMFATTANDE SAMVERKAN MED NÄRINGSLIVET. I Linköping pekar man på att man har en god relation till stora företag som man förser med studenter. Mjärdevi science park är en särskild satsning för att stödja nya högteknologiska företag, ofta med bakgrund inom universitetet. Därutöver finns bland annat ett innovationskontor för att föra ut forskningsresultat till företagen. Sedan ett par år tillbaka har man organiserat arbetet gentemot mindre företag i CAM-centrum, Centrum för affärsutveckling i mindre företag. De tjänster som erbjuds är i princip de samma som för de större företagen men med den viktiga skillnaden att det ofta handlar om företag som inte har några erfarenheter av att arbeta med forskare eller ingenjörer. En viktig del är att söka upp företag och övertyga dem om värdet av att tillföra akademisk kunskap.

Det finns ett omfattande utbyte av gästlärare, både inom teknisk - och filosofisk fakultet, så att studenterna får träffa personer från företagen. Universitetets lärare har omfattande kontaktnät och gör insatser i företagen. På det sättet finns det en naturlig näringslivsanknytning i undervisningen. Det sker en samverkan i forskningen, men det är inte vanligt att universitetet utnyttjar företagens utrustning. Företrädare för företagen sitter med i programråden, men man är samtidigt noga med att ha blicken riktad mot den nationella arbetsmarknaden snarare än den lokala.

I Jönköping finns liknande utbyten men den viktigaste kontakten sker genom fadderföretagen, där varje student får en egen kontakt. Fadderverksamheten organiseras som en kurs i utbildningen och särskilt vid den tekniska högskolan lägger man vikt vid träningen att skriva om erfarenheterna.

Båda lärosätena strävar efter en god relation med det lokala näringslivet samtidigt som man ser som sin primära uppgift att svara mot en nationell och global arbetsmarknad. Utbildningarna måste ha lokal trovärdighet för att samarbetet med företagen ska fungera, som Jörgen Birgersson uttrycker det. Han lyfter även fram ett internationellt nätverk kallat CDIO, där den tekniska högskolan samarbetar med innovativa lärosäten globalt, bl.a. MIT (Massachusetts Institute of Technology). Nätverket har bland annat uppmärksammat modellen med fadreföretag i Jönköping.

Företagens företrädare finns med i ledningsorgan i båda lärosätena. Däremot görs den mer detaljerade planeringen av lärarna själva. Det interna planerings- och utvecklingsarbetet sker utifrån ekonomiska ramar och kursutvärderingar. Nyttan för företagen beaktas indirekt, genom att många lärare har omfattande samarbete med företagen och känner till deras behov.

6. Nationella initiativ

EN SÄRSKILD FRÅGA TILL BÅDA LÄROSÄTEN är om man har inspirerats av nationella utvecklingsinsatser. På tekniska högskolan i Jönköping framhåller man att KK-stiftelsen har spelat en viktig roll. Stiftelsen skapades i mitten av 90-talet just för att knyta samman de mindre högskolorna med företagen för att på så sätt stärka kompetensen i båda. Stiftelsen har gjort en mängd olika satsningar, från rena forskningsstöd till särskilda insatser för att finansiera post docs i företagen, dvs. personer med doktorsexamen som fortsätter arbeta med forskning och utvecklingsarbete med industrinära tillämpningar, där företaget och högskolan delar finansieringen med KK-stiftelsen.

Det uppskattas särskilt av högskolan att stiftelsen har en långsiktig strategi och gör sina kommande utlysningar kända i förväg. Det har gjort att högskolan kunnat utveckla sin verksamhet ordentligt innan man sökt nya pengar. Med andra ord finns det en risk att nationella utlysningar annars får lärosäten att ta lite för mycket, att man anpassar sin verksamhet efter de finansieringsmöjligheter som erbjuds. Externa finansierare kan få en mycket styrande roll.

Vid den tekniska högskolan lyfter man även fram NOT-projektet, som var en satsning för att uppmärksamma naturvetenskap och teknik. Det internationella samarbetet inom CDIO nämns också. Det har inte funnits några motsvarande satsningar inom ekonomiområdet och vid handelshögskolan ser man inte att några nationella initiativ varit inspirerande.

Linköpings universitet har inte hört till målgruppen för KK-stiftelsens satsningar och Ingemar Ingemarsson tycker inte att de har påverkat Linköpings universitet. Däremot har han som granskare av ansökningar sett att de har varit viktiga för andra lärosäten.

Ett särskilt utvecklingsprojekt som nämns av Jörgen Birgersson i Jönköping är den utredning som gjordes i mitten av 90-talet och som kallades "NyIng", ny ingenjörsutbildning. Det var ett regeringsuppdrag till Linköpings universitet, med Ingemar Ingemarsson som ansvarig. I utredningen togs det fram en mängd förslag till att utveckla av ingenjörsutbildningarna som sedan i stor utsträckning anammades av de tekniska högskolorna.

Man skulle kunna beskriva NyIng som ett exempel på att regeringen kan stimulera utvecklingsarbete inom och mellan lärosäten genom att lägga ut uppdrag på innovativa aktörer i systemet. Under goda omständigheter kan det ge direkt stöd och status till engagerade lärare. Goda idéer sprids i sidled i systemet. Det är en styrning som skiljer sig både från den tidigare centralstyrningen genom UHÄ och den senare ekonomiska styrningen genom utbildningsuppdrag och konkurrens mellan lärosätena. Det väcker frågor om hur man kan kombinera samarbete med konkurrens i utbildningssystemet. I näringslivet tycks de två principerna kunna kombineras.

På ekonomutbildningarna i Linköping nämner man utbytet mellan de sex största universiteten som en viktig källa till inspiration.

7. Politisk styrning

DEN POLITISKA STYRNINGENS BETYDELSE SYNS TYDLIGAST I JÖNKÖPING, där ombildningen till stiftelsehögskola öppnade för nya arbetssätt. Charlie Karlsson lyfter fram konstruktionen med fyra separata bolag (internationella handelshögskolan, tekniska högskolan, hälsohögskolan och högskolan för lärande och kommunikation, dvs. lärarutbildningen) som har gjort det möjligt att arbeta på olika sätt mot olika arbetsmarknader, att skapa fyra olika varumärken. Handelshögskolan och den tekniska högskolan är mest inriktade mot en nationell och global arbetsmarknad, medan vårdhögskolan och lärarhögskolan är mer inriktade mot en lokal och regional arbetsmarknad. Profileringen har dock inte varit problemfri. Bland annat kan den gemensamma högskolestyrelsen sträva efter en ökad likformighet i verksamheten. Särskilt lokala politiker i styrelser kan bli konserverande krafter för lärosätets utveckling.

Charlie Karlsson tycker också att det har varit bra att ha egna regler för anställning, bland annat tydliga karriärsteg och möjligheten att direktrekrytera personer med anställning vid andra lärosäten utan en förnyad prövning av personernas kompetens. Det har även gjort det möjligt att införa personliga belöningar till dem som drar in externa medel till verksamheten.

På handelshögskolan har man en positiv inställning till regelverken i stort men tycker att studentpengen borde vara större så att det blir en större rörlighet och ett större konkurrenstryck i utbildningssektorn. Man tycker att takbeloppen borde tas bort så att högskolan kan fortsätta växa. Ett problem som man lyfter fram är att studenternas förkunskaper från gymnasiet har sjunkit över tid. Bland annat är språkkunskaperna bristfälliga, vilket är ett problem för en internationell handelshögskola.

På den tekniska högskolan i Jönköping har man också en positiv bild av ombildningen till

stiftelsehögskola. Att verksamheten drivs som aktiebolag öppnade för fler näringslivspersoner i styrelsen som bland annat gav stöd till ett mer företagslikt arbetssätt när det gällde marknadsföring av verksamheten. I en utvärdering som gjordes av stiftelsebildningen konstaterade man att den varit av godo men att högskolan inte utnyttjat friutrymmet fullt ut.

Jörgen Birgersson lyfter fram den starka entreprenörsandan som funnits inom lärosätet och att det finns en viss rivalitet med Linnéuniversitetet som kan ha haft en positiv inverkan. Många tycker att kommunpolitikerna i Jönköping missade en chans att få den högskolefilial som hamnade i Växjö. Sedan dess har det funnits en viss revanschlusta, att visa att man kan bättre i Jönköping. Högskolan i Växjö hade en profilering mot småföretag som handelshögskolan i Jönköping mötte genom att satsa på begreppet entreprenörskap istället.

På det tekniska området tycker man i Jönköping att kvalitetsgranskningarna har en begränsande effekt. Det är en vanlig uppfattning att granskningarna premierar traditionella utbildningar eftersom det är lätt att peka på att man gör mindre av vissa saker än de äldre lärosätena. I ett sammanhang framhöll en av granskarna det märkliga i att alla innovativa utbildningar fick "gult kort". Kraven konserverar traditionella utbildningsmodeller.

Från tekniska högskolan framhålls också rekryteringen av Claes Wahlbin som rektor med en bakgrund från I-programmet i Linköping och den nybyggaranda som rådde där.

Ingemar Ingemarsson i Linköping framhåller också decentraliseringen under 90-talet som gav större utrymme för eldsjälarna, men han lägger till att utrymmet alltid har varit stort på Linköpings universitet eftersom verksamheten har varit i ständig tillväxt. Även den tidigare styrmodellen där nyckelbesluten fattades av den centrala myndigheten fungerade bra, även om det ibland blev lite extra byråkrati. Han framhåller att det kan finnas fördelar med centralstyrning, t.ex. för att skapa förnyelse i utbildningssystemet.

Ingemarsson ser även fördelar i den externa granskningen. Granskningen av kvalitetsarbetet i mitten av 90-talet väckte interna diskussioner om verksamheten och till förbättringar, bland annat om praktik och samverkan med näringslivet. Den stärkte med andra ord utvecklingsarbetet.

Den största förändringen över tid för tekniska högskolan i Linköping gäller forskningen, som har blivit mer kopplad till företagens önskemål. Det är bra men samtidigt finns det en risk att

långsiktig grundforskning är underfinansierad. Det är inte säkert att det är till nytta för företagen att forska om saker som ligger nära deras nuvarande behov. En synpunkt från företagen i Mjärdevi är att det är studenterna snarare än forskningsresultaten som man har nytta av.

En del av den politiska styrningen som Ingemarsson är kritisk mot är att man minskat de kortare ingenjörsutbildningarna samtidigt som man byggt ut civilingenjörsutbildningarna. Ett dåligt nationellt beslut var att flytta de fyraåriga tekniska utbildningarna från gymnasiet till de tekniska högskolorna. Nu är det brist på gymnasiingenjörer, med följd att civilingenjörer ofta får oqualificerade arbetsuppgifter.

Inom ekonomutbildningarna är man mer kritiska mot den externa styrningen. Man ser den politiska viljan till diversifiering som fanns 1993 men tycker att urholkningen av anslagen till ekonomprogrammen mm gör det i praktiken omöjligt att vara innovativ, när undervisningstiden är nere i ca tre timmar per vecka. En annan ekonomisk begränsning är att mycket av forskningsresurserna går till forskningscentra ("tema") som inte är kopplade till grundutbildningen, vilket samtidigt gör det svårt att utveckla forskningsgrunden för undervisningen. I praktiken är forskning och grundutbildning åtskilda inom Linköpings universitet. Det har möjligen tvingat fram en större kreativitet för att hantera situationen.

Man tycker också att den nyligen införda civilekonomexamen har lett till likriktning. Det internationella ekonomiprogrammet kortades ner från 4,5 till fyra år för att likna den nya examen men konsekvensen blev att det nu är svårt att hinna med språkutbildningen. Med den gamla examensordningen var det lättare att välja olika modeller.

Här tycker man även att Högskoleverkets granskningar har varit styrande under de senaste åren och att de kommer att bli än mer styrande (likriktande) när granskningarna kopplas till anslagen. Det finns en inbyggd drivkraft i utbildningssystemet att härma den som uppfattas som framgångsrik. Det är ett exempel på en blandning av incitament och normer, där incitamenten förstärks av normerna. I grunden finns här ett dilemma, att härmande kan vara ett bra sätt att sprida goda idéer, men att det också kan leda till konformism. Oliktidighet kan vara bra, om diversifiering och konkurrens leder till att nya idéer kommer fram.

Till sist pekar man på att reglerna för att anställa personal begränsar dynamiken. Det tar ca tre år att anställa en professor. Det har förts diskussioner om att övergå till stiftelseformen bland annat för att komma ifrån dessa regler, men det är ingen som driver frågan.

8. Avslutande diskussion

SAMMANFATTNINGSVIS HAR DET SKETT EN STOR UTVECKLING av verksamheten vid Linköpings universitet och Högskolan i Jönköping. I båda fallen har utbildningssektorns expansion öppnat för nytänkande. Linköpings universitet var tidigt inriktat på att göra annorlunda och har på ett sätt haft ett försteg framför lärosäten som inrättats senare. Det har funnits en nybygggaranda som har hållit särdragen vid liv inom de två lärosätena, samtidigt som risken att nytänkandet avstannar inte ska underskattas.

När verksamheten i Linköping startade var den "oppositionell" inom det rådande systemet. För Högskolan i Jönköping fanns det idéer som fick en chans att utvecklas genom ombildningen till stiftelsehögskola. Särskilt handelshögskolan har valt lösningar som skiljer sig från det som görs vid de större och mer etablerade universiteten. Jämförelsen visar att stiftelseformen kan vara bra men att det går att förnya verksamhet även utan en sådan ombildning. Andra omständigheter kan skapa ett förnyelsetryck.

I båda fallen har det funnits ett tydligt fokus på företagets kompetensbehov. Eldsjälarna har haft en idé om att verksamheten borde utvecklas i andra former än de befintliga, antingen i form av nya program (Linköping) eller genom internationalisering och fadderföretag (Jönköping). För båda lärosätena är det egna växandet en del i framgången, kanske till och med det överordnade målet eftersom det är mer mätbart än det värde man tillför studenterna.

Identifieringen med det egna lärosätet är stark. De flesta intervjupersonerna har varit på samma ställe under lång tid. Men det är svårt att utläsa ur intervjuerna om det finns någon skillnad utöver det uppenbara, att den historiska utvecklingen har format en bild av vem man är. Det kan vara så att skillnaden mellan tekniska högskolor och ekonomutbildningar är

starkare, eftersom det ofta är en mer grundläggande identitet i högskolesektorn.

Det finns vissa nyansskillnader i intervjuerna som man skulle kunna förstora till två renodlade modeller, utifrån ambitionen att förtydliga övergripande vägval. Man skulle kunna prata om två styrmodeller, en sammanhållen styrmodell och en modell som betonar konkurrens mellan enheterna. Dagens svenska politik vacklar mellan dessa:

	Sammanhållen styrning	Konkurrens mellan enheter	Dagens modell
Grundidé	"Koncern"	"Marknad"	Hybrid
Syn på diversifiering	Litet värde, annat lika viktigt utvecklingen	Stort värde, diversifiering driver	Oklart
Den lokala nivåns roll	Viss självständighet	Självstyrande enheter	Blandning
Den centrala nivåns roll	Centralstyrning	Gemensamma spelregler	Blandning
Diversifiering	Typ av utbildning (tekniska högskolor, handelshögskolor etc.)	Lärosätet som affärsenhet	Båda logikerna finns
Styrning	Normer dominerar?	Ekonomi dominerar?	Blandning
Studenterna	Problemlösare (som en maskin med lång livslängd)	Entreprenör (har förmåga att förändra sig själv i en föränderlig värld)	Både och
Avnämarna	Uppdragsgivare?	Kunder	Varken eller
Utveckling	Lojalitet och lyhördhet, förstå företagens behov	Företagens framtida behov, överträffa förväntningar	Otydligt
Var sker utveckling?	Främst genom nya utbildningar	Både nya och gamla utbildningar	

I den sammanhållna modellen ser man sig som en del i en koncern, där centralstyrning är lika naturligt som balans mellan centrum och periferi. Diversifieringen handlar om utbildningsområden inom koncernen snarare än om lärosätenas profilering. Man skulle kunna se detta grundat i ett slags teknikerkultur där grundidén är att utbildningen ska vara som en maskin som håller livet ut. Innehållet står i centrum och styrformerna är sekundära. Man är lojal och lyhörd mot företagets behov.

Om man istället ser högskolesystemet som en marknad med konkurrens mellan lärosäten blir centralstyrningens huvuduppgift att skapa rättvisa regler. Konkurrensen och olikheten driver upp kvaliteten och på samma sätt ser man på studenterna, att de ska bli entreprenörer som agerar i en miljö där man inte kan förutsäga utvecklingen. Företagen blir ett slags slutkunder och universiteten en underleverantör till studenterna. Det uppstår en värdekedja som kan bygga både på marknadsrelationer och på nätverk.

Koncernmodellen har dominerat och lever fortfarande kvar. Konkurrens har alltid funnits i vissa frågor. Balanspunkterna har flyttats över tid. Kanske är det så att styrningsmodellerna tar ut varandra istället för att förstärka varandras önskvärda sidor.

När man sammanfattar erfarenheterna av styrningen så är den full av paradoxer. Centralstyrning kan hämma den lokala utvecklingen, men den kan också öka diversifieringen genom att få nya lärosäten att göra på nya sätt. Utredningen "NyIng", Grundutbildningsrådet och KK-stiftelsen är exempel på "mjuk" centralstyrning. Kvalitetsgranskning kan få igång samtal om verksamheten, men den kan också vara likriktande och samtalsbegränsande.

Alla har ett stort intresse av företagen, men utbytet sker mest via studenterna och genom uppdrag hos företagen. Man skulle kunna tänka sig att företagen var mer aktiva som lärare eller huvudmän för verksamheten.

Flera har framhållit den smidiga organisationen när lärosätena var nya. Då var det lättare att vara innovativ. Med uppdelning i olika bolag (Jönköping) kan verksamheterna utvecklas åt olika håll.

Det är påfallande hur lärosätena talar om profilering och kvalitet, men inte om konkurrens. För en utomstående finns det åtminstone delar av verksamheten där man skulle kunna konkurrera mer om studenterna, både inom lärosätena och mellan dem. En tolkning är att

många av intervjupersonerna är uppvuxna med idén om den enhetliga högskolan och inte har någon stark tilltro till konkurrens. En annan tolkning är att lärarnas identiteter har mer att göra med fakultet än lärosäte, där man jämför sig med andra av samma sort, men har valt olika nischer. En tredje tolkning är att konkurrensen begränsas av konstruktionen med takbelopp för anslagen.

Pengarna har stor betydelse för verksamhetens kvalitet. Åtminstone är de låga anslagen en starkt begränsande faktor för ekonomutbildningarna.

Avslutningsvis kan man spetsa till analysen genom några förslag. En utgångspunkt är att förändring inte är det enda värdet. Även traditionella lärosäten har ett värde i ett mångfacetterat utbildningssystem som kombinerar nytta och vetenskaplig excellens.

- Den centrala styrningen skulle kunna göra mer för att bejaka och förstärka nytänkande. Utvecklingsarbete kan drivas i nationella projekt.
- Staten som ägare av lärosäten skulle kunna inrätta nya högskolor för att exploatera nya nischer. Företagen skulle kunna vara huvudmän för nya specialhögskolor.
- Gränserna för vad som är en akademisk utbildning bör diskuteras. KY-utbildningarna (numera Yrkeshögskolan) var ett intressant alternativ som kan öppna för nya utbildningsanordnare. Lokala lärcentrum var intressanta modeller för samverkan mellan olika system. Teknikcollege är en annan modell för att skapa överblick.
- Eftersom de låga anslagen är ett stort hinder för utvecklingen så vore det angeläget att öppna för medfinansiering från studenterna, t. ex. via skattesubventionerade kompetenskonton. Det skulle öka olikheten och sannolikt gynna löneutvecklingen för studenterna.
- Utbytestjänstgöring mellan akademi och avnämare borde premieras. På sikt skulle det leda till förändrade normer i den akademiska världen.
- Det är också viktigt att granskningsverksamheten blir utvecklingsdrivande snarare än konserverande.

Intervjuer¹

Anna Öhrwall Rönnbäck, föreståndare för CAM-centrum, Linköping, 30 mars.

Ingemar Ingemarsson, professor emeritus vid tekniska högskolan, Linköping, 30 mars.

Charlie Karlsson, professor vid JIBS, Jönköping, 31 mars.

Jörgen Birgersson, VD för JTH, Jönköping, 31 mars.

Staffan Hård af Segerstad, ansvarig för Internationella ekonomiprogrammet och *Peter Gustavsson*, avdelningschef för Företagsekonomi, Linköping, 11 april.

¹ Intervjupersonerna är valda för att kunna överblicka en lång tidsperiod. Tre har haft centrala roller sedan starten av respektive lärosäte (Birgersson, Ingemarsson och Karlsson), varav den ene i Jönköping har en chefsposition (Birgersson) och den andre (Karlsson) är föreslagen av utbildningschefen. I Linköping är Ingemarsson föreslagen av den tekniska fakultetens dekanus medan Peter Gustavsson är föreslagen av den filosofiska fakultetens kansli. Hård af Segerstad är föreslagen av Gustavsson. Öhrwall Rönnbäck är föreslagen av VD för Regionförbundet Östsam, som bland annat arbetar med kompetensutvecklingsfrågor i Östergötlands län. Jag är verksam vid en annan avdelning inom Linköpings universitet och har ingen tidigare relation till intervjupersonerna. Intervjupersonerna har haft möjlighet att kommentera rapporten.

Referenser

- af Trolle, Ulf 1990: *Mot en internationellt konkurrenskraftig utbildning*, Studentlitteratur.
- Andersson, Åke m fl 1989: *Regional vitalisering – en analys och vision för Jönköpings län*, Rapport till Länsstyrelsen i Jönköpings län, stencil.
- Areskog, Nils-Holger et al 2000: "Hälsouniversitetet – där visioner blev verklighet" i Kvalitetsrådet vid Linköpings universitet 2000: *Perspektiv på en 25-åring. Linköpings universitet 1975-2000*, sid 16-30.
- Bauer, Marianne (red) 1998: *Kraften ligger i det okända. En festskrift till Stig Hagström, universitetskansler 1992-1998*, Högskoleverket.
- Berg, Barbro & Östergren, Bertil 1977: *Utbildningsplanering för förnyelse*, UHÅ 1977:1.
- Civilingenjörsförbundet 1994: *Civilingenjörens yrkeskunnande. Arbetsbok för reflektion*.
- Hallberg, Tord Jöran 2000: Akademisk undervisning och studentliv i Linköping 1948-1969" i Kvalitetsrådet vid Linköpings universitet 2000: *Perspektiv på en 25-åring. Linköpings universitet 1975-2000*, sid 6-13.
- Högskoleverket 1997: *Quality assurance as support for processes of innovation*, Högskoleverkets skriftserie 1997:1S.
- Ingemarsson, Ingemar & Björck I (red) 1999: *Ny Ingenjörsutbildning. Nylng-projektets slutrapport*, Linköpings tekniska högskola.
- Kunskap för framtiden*, 1983, Liber utbildningsförlaget.
- Landell, Elin, Gustafsson, Ola & Grannas, Dan 2000: *Utbildningens omvägar – en ESO-rapport om kvalitet och effektivitet i svensk utbildning*, Ds 2000:58, Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, Finansdepartementet.
- Levine, Arthur 1980: *Why innovation fails*, State University of New York Press.
- Niklasson, Lars 1996a: *Reglering som spel – universiteten som förebild för offentliga sektorn?*, Ds 1996:18, Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, Finansdepartementet.
- Niklasson, Lars 1996b: "Quasi-markets in higher education – a comparative analysis", *Journal of Higher Education Policy and Management*, vol 18, no 1, sid 7-22.

Skolverket 1997: *Från regler till eget ansvar. En antologi om förutsättningarna för skolans styrning.*

SUHF och Industriförbundet 2000: *Kompetensflödet mellan akademi & näringsliv.*

Teknikföretagen 2009: *Ingenjören – utbildad för yrkeslivet? En undersökning av ingenjörsutbildningen.*

Bilaga: Frågor som underlag för intervjuer

1. Utvecklingen i stort

Fanns det särskilda tankar om ekonom- och ingenjörsutbildningarna när lärosätet grundades?

Sökte man en egen nisch? Vissa målgrupper? Utbildningens pedagogik etc.?

Följer man upp hur det går för studenterna efter utbildningen?

2. Utbildningsprogram

Vilka utbildningsprogram är viktiga att beskriva?

Hur har deras utveckling sett ut?

3. Samverkan i utbildningen

Hur samverkar lärosätet med företagen? (Praktikplatser, fadderföretag, examensarbeten, gästlärare, gemensamt utnyttjande av labb etc.)

4. Samverkan i planering mm

Hur samverkar lärosätet med nationella eller lokala företag/företagarorganisationer?

(formella beslutsorgan, informella möten, personliga kontakter mm)

Samverkar man med andra som kan ge värdefull kunskap (Af, regionförbund m fl.)

Hur tydligt kan man veta vad som behövs i framtiden? (Lokala kontakter men utbildningarna siktar på en nationell arbetsmarknad?)

5. Nationella initiativ

Är det några nationella initiativ som har varit viktiga för att inspirera utvecklingen? Hur?

(KK-stiftelsens program, NOT-projektet, IVA? Etc.)

6. Politisk styrning

Är den politiska styrningen viktig för vad lärosätet gör eller inte gör i detta avseende? Exempel?

Vad mer påverkar lärosätet? Vad är viktigast?

Finns det goda internationella exempel på styrning av relationen student/lärosäte/arbetsgivare?

Hur skulle styrningen kunna förbättras?

I en globaliserad värld har studenternas kompetens stor betydelse för företagens konkurrenskraft. Det är viktigt för företagen att få duktiga medarbetare som kan utvecklas och hantera problem självständigt när arbetslivets villkor förändras. Men vad är det som driver universiteten att förse företagen med god kompetens? Vilken roll kan universiteten spela gentemot de svenska företagen? Vad är det som gör lärosäten innovativa, särskilt i förhållande till företagens behov?

I den här studien undersöker Lars Niklasson två lärosäten som av många anses vara innovativa, nämligen Linköpings universitet och Högskolan i Jönköping. Undersökningen fokuserar särskilt på ekonom- och ingenjörsutbildningar, där de två lärosätena bland annat lanserat nya utbildningar, t.ex. industriell ekonomi i Linköping och internationaliserad ekonomutbildning i Jönköping. Det finns också begränsningar i det innovativa.

Utifrån de två exemplen diskuteras betydelsen av eldsjälar, konkurrens och politisk styrning mm. Det tycks finnas två synsätt på relationen mellan företagen och utbildningarna, som hänger samman med hur man uppfattar utbildningssektorn. Enligt ett perspektiv är universiteten delar i en koncern med en naturlig centralstyrning. Enligt ett annat perspektiv bör man snarare se lärosätena som aktörer på en marknad med konkurrens. Politikens roll blir olika i de två fallen.

Det tycks även finnas olika typer av motstånd mot förnyelse, vilket leder till ett behov av olika slags åtgärder för att stärka innovativiteten vid landets universitet och högskolor.

Lars Niklasson är universitetslektor i statsvetenskap vid Linköpings universitet och docent i samma ämne vid Uppsala universitet. Han har forskat om styrningen av universiteten i fyra länder och har jobbat med den här typen av frågor på SACO, Högskoleverket och Utbildningsdepartementet.

”Den högre utbildningen och företagans kompetensförsörjning” är en av tre rapporter som ingår i en förstudie till Ratios kompetensförsörjningsprojekt Kompetens för tillväxt.

